

Elmi texniki tərəqqinin regional idarə edilməsinin əsasları. Elmi texniki tərəqqinin regional idarə edilməsi formaları

- 9.1. Elmi-texniki tərəqqinin (ETT) regional idarəedilməsi və onun əsasları.**
- 9.2. ETT konsepsiyası.**
- 9.3. ETT-in regional proqnozlaşdırılması və onun əsas istiqamətləri.**
- 9.4. ETT- in proqnozlaşdırılması metodları.**
- 9.5. ETT-in regional idarə edilməsi formaları**

9.1. Elmi-texniki tərəqqinin (ETT) regional idarəedilməsi və onun əsasları.

Müasir inkişaf mərhələsində ictimai həyatda elmin xüsusi çəkisi getdikcə artır. Elm həm məntiqi-epistemoloji struktur kimi, həm də mürəkkəb sosial sistem kimi tədqiqatçıların diqqətini cəlb edir. İndi ictimai həyatın elə bir sahəsi yoxdur ki, burada elmin ən son nailiyyətlərinə istinad etmədən uğur qazanmaq mümkün olsun. Ümummilli lider Heydər Əliyevin dediyi kimi, indi dünya mədəniyyət dünyasıdır, intellektual dünyadır, elmi texniki tərəqqi dünyasıdır.

«Tərəqqi» sözü latın dilindəki «proqressus» sözündən götürülmüşdür və bu dildə «irəliyə hərəkət» mənasını verir. Amma çox təəssüf ki, dünyaya rəşional və məhdud nəzəriyyələr çərçivəsindən baxan, əsasən qərb mədəniyyətinin təsiri altında formalaşan indiki elm hələ yunan fəlsəfəsindən başlayaraq «tərəqqi» anlayışına səhv, qeyri dəqiq münasibətdə olmuşdur.

Təqdim olunan məqalə bu məsələyə müəyyən aydınlıq gətirmək və yeni mülahizələr irəli sürmək məqsədini daşıyır.

«Tərəqqi» anlayışının tez–tez qarışıq salındığı mövhum «inkişaf» anlayışdır. Bir çoxları inkişafı elə tərəqqi kimi başa düşür. Amma hər bir inkişaf tərəqqi ola bilərmi? Müasir elm, hər bir inkişafa tərəqqi kimi baxmır. İnkişaf obyektin vəziyyətini yaxşılaşdırma da bilər, pisləşdirə də. Məsələn üçün «xəstəlik inkişaf edib!» ifadəsini yada salmaq. Zaman keçdikcə hər bir varlıqda müəyyən dəyişmələr baş verir. Əgər bu dəyişmələr həmin varlığı xarakterizə edən sistemdə keyfiyyət dəyişikliyinə səbəb olursa o zaman bu dəyişmələr inkişaf adlanır. Amma bu inkişaf hər zaman tərəqqi deyildir. Tərəqqidən söhbət getdikdə isə yalnız vəziyyətin yaxşılaşmasından – müəyyən bir hədəfə yaxınlaşmadan söhbət gedir. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, hər kiçik yaxşılaşma da hələ tərəqqi adlanmır. Obyektin tərəqqi yoluna istiqamət götürməsi – dirçəlişdir. Tərəqqinin baş verməsi üçün adətən, əvvəl dirçəlmə baş verir. Əgər inkişaf nəticəsində vəziyyət pisləşirsə, missiya daha pis yerinə yetirilsə, hədəfdən uzaqlaşma baş verirsə o zaman deyilir ki, tənəzzül baş verir.

İqtisadi cəhətdən sürətlə inkişaf edən Azərbaycanda elmin tətbiqi istiqamətlərinin inkişafı üçün böyük sosial tələbat yaranmış, yeni texnologiyalar və müasir texniki avadanlıqlardan istifadə üzrə milli kadrların yetişdirilməsi sahəsində nəzərəçarpan uğurlar əldə edilmişdir. Elmin və onun infrastrukturunun optimal təşkili və prioritet elm sahələrinin müəyyənləşdirilməsi üçün isə ilk növbədə elmsünaslığın müstəqil bir tədqiqat istiqamətini inkişaf etdirilməsi tələb olunur. Elmin bütöv və dolğun mənzərəsinin yaradılmasına ehtiyac yaranır.

Elmi – texniki tərəqqinin sürətlənməsi iqtisadiyyatın dirçəlməsi və inkişafının ən başlıca amilidir. –Yapon möcüzəsi» buna bariz nümunədir. Məlumdur ki II dünya müharibəsində Yaponiyanın xalq təsərrüfatı tamamilən

dağılmış, qalıb dövlətlər texnikanın yararlı hissəsini söküb aparmış, əksər hissəsini isə məhv etmişdilər.

Elmi-texniki tərəqqinin əsas vəzifəsi ictimai istehsalın intensivləşdirilməsinin və bu da onun səmərəliliyinin yüksəldilməsini təmin etməkdən ibarətdir. İstehsalın intensivləşdirilməsi dedikdə, elmi-texniki tərəqqinin son nəaliyyətlərini özündə təcəssüm etdirən, daha səmərəli istehsal vasitələrinin, mütərəqqi əmək təşkili formalarının və texnoloji proseslərin tətbiqi, mövcud istehsal potensialından daha yaxşı istifadə edilməsi hesabına istehsalın həcmində artırılması başa düşülür.

Elmi-texniki tərəqqi, intensivləşdirmə və istehsalın iqtisadi səmərəliliyi bir-birləri ilə qarşılıqlı surətdə əlaqədardır, yəni istehsalın səmərəliliyinin son nəticəsidir. ETT-i bu nəticənin əldə edilməsində hərəkətverici qüvvəsidir. İstehsalın intensivləşdirilməsinin yüksəldilməsi üçün şərait yaranır ki, bu da istehsalın səmərəliliyini artırır. ETT-iri maşınlı istehsalda xas olan elm və texnikanı irəliləyənə doğru və qarşılıqlı əlaqələrin inkişafıdır. ETT elmi axtarışlar, konstruksiyaya etmə, məmulatların təcrübə-sınaq halında hazırlanması və onların mənimsənilməsi üçün tətbiqini əhatə edən ardıcıl proseslərin vahidliyi prosesini özündə birləşdirir.

ETT-nin mahiyyəti bununla bitmir: 1) ETT əmək vasitələrinin təkmilləşdirilməsini; 2) istehsalın idarə edilməsinin qabaqcıl üsul və formalarının tətbiqini; 3) mövcud maşın və avadanlıqların modernləşdirilməsini; 4) yeni növ avadanlıqların. Xammal və materialların yaradılması; 5) buraxılan məmulatların yeniləşdirilməsini; 6) istehsalın ixtisaslaşdırılması və kooperativləşdirilməsi səviyyəsinin yüksəldilməsi; 7) əməyin və istehsalın təşkilinin qabaqcıl forma və üsullarının tətbiqini də özündə əks etdirir.

İstehsalın Elektrikləşdirilməsi- Elmi texniki tərəqqinin əsas istiqamətlərindən biri hesab edilir. ETT-nin digər istiqamətlərinin inkişafı başlıca olaraq elektrikləşmə nəticəsində həyata keçirilir. İstehsalın elektrikləşdirilməsi dedikdə, mühərrik aparatlarında, texnoloji proseslərdə, istehsalın idarə edilməsi vasitələrində və onların üzərində nəzarətdə elektrik və digər enerji növlərində istifadə edilməsi nəzərdə tutulur.

İstehsalın mexanikləşdirilməsi- İnsanın əmək fəaliyyəti prosesində əl əməyi vasitələrinin maşın və mexanizimlərlə əvəz olunmasıdır. Maddi istehsal sahələrində əl əməyinin xüsusi cəkisinin tədricən azaldılması istehsalın inkişaf etdirilməsinin ayrılmaz tərkib hissəsidir.. İstehsalın mexanikləşdirilməsinin iki növünü: Qismən və kompleks mexanikləşdirməni fərqləndirirlər.

İstehsalın avtomatlaşdırılması- işçilərin fiziki əməyinin tam aradan qaldırılmasını maşın, avadanlıq, aparat və cihazlar sistemi ilə əvəz olunmasını təmin edir. İstehsalın avtomatlaşdırılması maşın, mexanizm və proseslərlə idarəetməni, onların üzərində tam, yaxud qismən nəzarəti, xüsusi maşınlar, cihazlar və maşın qurğularının köməyi ilə onların sazlanmasını və tənzimlənməsini nəzərdə tutur.

İstehsalın kimyalaşdırılması - kimyəvi texnologiya metodlarının, kimyəvi xammalın və ondan alınan material və məmulatların istehsalına tətbiqi ilə xarakterizə olunur. İstehsalın kimyalaşdırılması sintetik və süni materialların, müxtəlif kimyəvi texnologiyaların yaradılması və onların istehsalına geniş tətbiq edilməsi prosesi başa düşülür.

Yaponlar təsərrüfat quruculuğunu az qala sıfırdan, özündə boş əllə başlamalı oldular. Buna baxmayaraq yaponlar bir tarix kəsiyi ərzində öz ölkələrini yenidən dünyanın iqtisadi qüdrətlə rəqabət qabiliyyəti baxımından ən qabaqcıl dövlətlərdən birinə çevirdilər. Daha doğrusu dünyanı hələdə heyranə salan –Yapon möcüzəsi baş verdi. Yapon malları amerika məhsullarını Avropa bazarlarından sıxışdırmağa başladı. Bu qeyri –adi sıçrayışa dövlət bir

neçə amildən istifadə etmək sayəsində xüsusən əhalinin ucdantutma müasir təhsilə və elmi texnikanın son nailiyyətlərinə yiyələnməklə nail oldu. Beləliklə Yaponiyanın az bir müddət ərzində qabaqcıl mövqeyə çıxmasının səbəbi elmi texniki tərəqqinin sürətlənməsinə yönəldilən dövlət siyasəti və onun ardıcıl həyata keçirilməsi olmuşdur.

Dövlətin vahid elmi texniki siyasəti dedikdə elm və texnikanın kompleks inkişafı, onların nəticələrinin tezniqlə istehsalatda tətbiqinin təmin edən məqsədyönlü tədbirlər sistemi başa düşülür. Dövlətin vahid elmi texniki siyasəti elm və texnikasının inkişafında öncül istiqamətlərinin seçilməsinin və onların inkişafına dövlət tərəfindən böyük qayğı, diqqət və yardım göstərilməsini nəzərdə tutur. Elm və texnikanın inkişafında hamının qəbul etdiyi öncül istiqamətlər aşağıdakılardan ibarətdir: İstehsalın kompleks avtomatlaşdırılması, xalq təsərrüfatının elektrikləşdirilməsi, yeni materialların və texnologiyanın işlənməsi, biotexnologiya və s.

Təkcə elmi-texniki tərəqqinin öncül istiqamətlərini deyil, həm də iqtisadiyyatın öncül sahələrinin seçilməsi vacibdir. Belə ki, maşınqayırma, kimya, elektroenergetika kimi sənaye sahələri xalq təsərrüfatının bütün qalan sahələrində elmi texniki tərəqqini sürətləndirirlər. Nəticədə ETT –in nailiyyətlərini regionların sosial-iqtisadi inkişafında tətbiq etməklə bu prosesləri daha sürətlə və səmərəli şəkildə həyata keçirmək mümkündür.

9.2. ETT konsepsiyası.

Kəşflərlə ixtiralar arasında düz, birmənalı əlaqə çoxdur. Kəşflərin müəllifinə diplom, ixtiranın müəllifinə isə potent, yaxud müəlliflik şəhadətnaməsi verilir. Potent - lisenziya fəaliyyəti müəssisəni elmi – tədqiqat və layihə- konstruktor təşkilatının, informasiya fəaliyyətinin struktur hissəsi,

potent müdafiəsi, yaxud lisenziya sazişləri predmeti olan elmi texniki nəticələrdən ibarətdir.

Elmi – texniki tərəqqi iki formada təzahür edir: təkamül və inqilab.

Elmi – texniki tərəqqinin təkamül forması ənənəvi texniki vasitələrin və texnologiyaların tədricən, faziləsiz təkmiləşdirilməsi və bu təkmiləşdirilmələrin toplanması ilə səciyyələnir. Belə proses uzun müddət davam edir və xüsusən onun başlanğıc mərhələsində nəzərə cəpacaq iqtisadi fayda verir.

Elmi – texniki inqilab elm və texnikanın nəliyyətlərinə əsaslanır. O, enerji mənbələrindən istifadə olunması elektronikanın geniş tətbiqi, prinsipcə yeni texnooji proseslərin və mütərəqqi materialların işlənilib hazırlanması və tətbiqi ilə səciyyələnir.

Aydınldır ki, elmi-texniki nəliyyətlərinin istehsalata tətbiqi sikli –Elm|| , –İstehsal||,||İstehlak|| halqalarını əhatə edir.

–Elm|| halqası üç mərhələni birləşdirir: fundamental tədqiqatlar, layihə - konstruktor və texnoloji işləmələr.

–İstehsal|| halqası iki mərhələni əhatə edir: yeni məhsulun istehsalının mənimlənilməsi, həmin məhsulun istehsalı. Mənimləmə mərhələləsinin məqsədi istehsalın başlanılması üçün bilavasitə şərait yaratmaqdır.

–İstehlak|| halqasına iki mərhələ aiddir: yeni məhsulun reallaşdırılması və onun istismarı.

Əmək məhsuldarlığı, fondverimi, məhsulun material tutumu, istehsalın texniki islahlanma səviyyəsi, məhsulun keyfiyyəti və s göstəricilərin əks olunduğu iqtisadi elmi-texniki tərəqqi tədbirlərinin səmərəliliyindən ümumiləşdirici göstəricisidir.İqtisadi effekt göstəricisi yeni texnikanın yaradılması və istismarı müddəti ərzində alınan nəticələrin dəyərinin sərf

olunan resursların dəyərini üstələməsi kimi müəyyən edilir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sahibkar elmi texniki tərəqqinin iqtisadi səmərəliliyi ilə yanaşı həmin tədbirlərin ətraf mühitin mühafizəsinə və ekoloji tarazlığın qorunmasına təsirini, bazarda sağlam rəqabətin yaranmasına göstərəcəyi köməyi dəqiq qiymətləndirməli, müfəssəl öyrənməlidir.

Elmi – texniki tərəqqi bir – biri ilə sıx bağlı vahid — elm- texnika – istehsal – istehlak kompleksini əmələ gətirən elm, texnika və texnologiyanın fasiləsiz inkişafı və istehsalın təşkilinin təkimləşdirilməsi prosesidir. Elmi- texniki tərəqqinin ayrı- ayrı mərhələlərini əks etdirən əsas kateqoriyalar elmi kəşflər, ixtiralar, texniki yeniliklərdir.

Kəşflər- elmi texniki sinklərin çıxış nöqtəsidir. Kəşflər dedikdə dərkətmə səviyyəsində köklü dəyişikliklərə səbəb olan maddi dünyanın əvvəllər məlum olmayan qanunauyğunluqlarının, xassələrinin və təzahürlərinin müəyyən edilməsi başa düşülür.

İxtiralar - texnikada və texnologiyada inqilabi çevrilişlərin əsasıdır. Elmi ideyaların yaranmasından texnikanın yeni istiqamətinə və nəslində təcəssüm olmasına qədər keçən yolda ikinci pillə ixtiralardır. İqtisadiyyatın hər bir sahəsində müsbət effekt verən konkret texniki məsələnin yaradıcı həllinə ixtira deyilir. İxtira fəaliyyətinin nəticəsi Azərbaycan Respublikası Dövlət Elm

və Texnika komitəsində müəyyən edilmiş qaydada rəsmiləşdirilir, qeydə alınır. İxtiralar səmərəliyinə görə dörd qrupa bölünür:

- 1. Ən iri ixtiralar**
- 2. Gri ixtiralar**
- 3. Orta ixtiralar**
- 4. Xırda ixtiralar**

9.3. ETT-in regional proqnozlaşdırılması və onun əsas istiqamətləri.

Proqnozlar xarakterinə görə aşağıdakı kimi təsnifləşdirilir:

- iqtisadi proqnozlar;
- xarici-iqtisadi proqnozlar;
- sosial proqnozlar;
- elmi-texniki proqnozlar;
- ekoloji proqnozlar.

Elmi-texniki proqnozlar həm ölkənin və onun bütün regionlarının bu sahədə gələcək inkişaf istiqamətini müəyyən etməkdə, həm də elmi-texniki yeniliklərin istehsalata tətbiqi nəticəsində əldə oluna biləcək iqtisadi səmərəliliyi hesablamaqda zəruridir. Məlumdur ki, istehsalın intensiv inkişafı məhz elmi-texniki tərəqqidən keçir.

Əslində hər bir proqnozun hazırlanmasında digər proqnoz iştirak edir. Bunu aqrar bazar üçün konkret iqtisadi proqnozun hazırlanması ilə müşahidə etdikdə görünür ki, aqrar bazarın inkişafının kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının, elmi-texniki məhsullar bazarının və iş xidmətlər bazarının fəaliyyəti ilə sıx bağlılığı elmi-texniki proqnoza da ehtiyac yaradır. Eyni zamanda aqrar

bazarın inkişafına xarici iqtisadi əlaqələr ciddi təsir edir. Ona görə də xarici iqtisadi proqnozlar həm iqtisadi, həm də elmi-texniki proqnozlarla əlaqələnir.

Dünya təsərrüfat sisteminə integrasiya aqrar bazarın proqnozlaşdırılmasında mühüm məsələlərdən hesab olunur. Yəni xarici ölkələrlə qarşılıqlı iqtisadi əlaqələr genişləndikcə milli səviyyədə aqrar bazarın dünya bazarından asılılığı daha da güclənir. Belə olan halda, xarici amillərin proqnozlaşdırılması sistemində bu amilin zəruriliyi artmış olur. Proqnozlaşdırma gələcək hadisələrlə bağlı qəbul olunan hər hansı bir qərarın inkar olunması hissəsi sayılır. Başqa sözlə, proqnozlaşdırma gələcək hadisələri öncədən görməklə baş verə biləcək yanlışlıq və səhvləri əvvəlcədən qərardan çıxarır.

Proqnozlaşdırma tipologiyasının müxtəlif variantları mövcuddur: 1) istifadə olunan göstəricilər əsasında proqnozlaşdırma; 2) şəxsi fikirlərə söykənərək aparılan proqnozlaşdırma; 3) dəqiqlik və mürəkkəblik dərəcəsi üzrə proqnozlaşdırma. Ən geniş yayılmış proqnozlaşdırma metodlarından biri S.Armstronqun 3 əsas üzrə apardığı proqnozlaşdırmaadır.:

1. Subyektiv-obyektiv proqnozlaşdırma.
2. Sadə- mürəkkəb proqnozlaşdırma
3. Xətti-qeyri-xətti proqnozlaşdırma

Qeyri- dəqiq, ilkin göstəricilərin qeyri-spesifik olması proqnozlaşdırmanın subyektiv metodu adlanır. Bu metodu həmçinin qeyri- formal, intuitiv və yaxud klinik forma da adlandırırlar. Proqnozlaşdırma metodlarından biri də ekstrapolyasiya metodudur. Bu proqnozlaşdırma metodu keçmişdə olan vəziyyətin gələcəkdə də özünü göstərmək ehtimalını öyrənir. Digər bir metod kanzal proqnozlaşdırmaadır. Kanzal proqnozlaşdırma - məqsəd və səbəb qarşılıqlı əlaqələrin xətti reqressiya adlanan klassik formaya çevrilməsidir.

Aqrar bazarın konyunkturu dedikdə, onun bir vəziyyətdən digərinə keçidini müəyyən edən və bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan şəraitin (iqtisadi, hüquqi və s.) məcmusu başa düşülür. Bütövlükdə aqrar bazarın uzunmüddətli proqnozlaşdırılmasının vacib şərtlərindən biri konyunkturun tədqiqidir.

1. Tələbin proqnozlaşdırılması. Bu proqnoz öz növbəsində aşağıdakı proqnozlaşdırma tədbirlərini özündə əks etdirir:

- daxili bazar tələbi;
- əhəlinin sayı;
- tədiyyə qabiliyyətli tələb;
- istehsal istehlakı;
- dövlət tədarükü;
- ixrac və s.

2. Təklifin proqnozlaşdırılması:

- istehsalın həcmi;
- ehtiyatlar;
- aqrar bazara əmtəə müdaxiləsi məqsədilə nəzərdə tutulan ehtiyatlar;
- idxal;
- itkilər və s.

Kənd təsərrüfatı istehsalının həcminə çoxsaylı amillər təsir göstərir ki, onları da aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- əkin sahələri və mal - qaranın sayı;
- mineral və üzvi gübrələr, yemlər və s. təchizat;

- intensiv texnologiyalar əsasında aparılan istehsalın xüsusi çəkisi;
- məhsuldar toxum və heyvan cinslərindən istifadə;
- meliorasiya və irriqasiya işləri;
- məhsuldarlıq və s.

3. Qiymətlərin proqnozlaşdırılması aqrar bazarın konyunkturunun proqnozlaşdırılmasında mühüm rol oynamaqla aşağıdakıların proqnozlaşdırılmasını şərtləndirir:

- tələb və təklif arasında nisbət;
- rəqabət;
- maya dəyəri;
- dövlətin qiymət siyasəti;
- valyuta məzənnəsində dəyişikliklər və s.

9.4. ETT in proqnozlaşdırılması metodları.

XX əsrin son rübündə kompüterləşmənin sürətli inkişafı, iqtisadiyyatın və ictimai həyatın bütün sahələrinə nüfuz etməsi, xüsusən internet şəbəkəsinin geniş yayılması qloballaşma üçün texnoloji bazis hazırlamış olur. Bu sahədə yüksək texniki inkişaf səviyyəsində olan dövlətlər öz yüksək ixtisaslı mütəxəssislərinin köməyi ilə dünyada gedən proseslərə daha operativ və effektiv təsir etmək imkanı qazandılar. İndi elektron poçtu və internet nəinki kommunikasiyanın ən səmərəli və sürətli vasitələrinə çevrilmişdir. Nəinki beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin gediş-gəlişsiz, qat-qat operativ olan üsullarını yaratmışdır, həm də millətlərin mədəni-mənəvi inkişaf istiqamətlərinə təsir göstərmək imkanına malikdir. Bu sonuncu amil,

yəni internetin maarifləndirmək funksiyası ilə yanaşı, ideoloji, mədəni-mənəvi təsir (habelə diversiya) funksiyası qloballaşma prosesində çox önəmli yer tutur. Elə hadisələr vardır ki, onlar yalnız böyük miqyas şəraitində həyata keçir. Sənət əsərləri çox vaxt fərdi yaradıcılığın məhsulu olduğu halda, elm, K. Marksın dediyi kimi, ümumcəmiyyət hadisəsidir. Elmdən praktikada istifadə edilməsi də ancaq böyük ictimai miqyaslarda həyata keçirilə bilər. Sənətkarla onun əsərinin –istehlakıll – mənimsənilməsi arasındakı sosial məsafə nisbətən qısadır, ona görə də sənət adamının sərbəstlik dərəcəsi nisbətən yüksəkdir. Elm, texnika və təhsil sahələrində isə bu məsafə böyük olduğundan, burada ciddi sosial-mənəvi problemlər ortaya çıxır. Bu gün elmi-texniki tərəqqi sahəsində nailiyyətləri ilə bütün dünyanı heyrləndirən Yaponiya Şərq və Qərb düşüncə tərzinin üzvi surətdə birləşməsinə nail olan əsrlər boyu formalaşmış əxlaq-məişət ənənələrini istehsalatda uğurla tətbiq edə bilən yeganə ölkədir. Dövlətin iqtisadi siyasəti ilə xalqın ənənəvi təfəkkür tərzində ziddiyyət minimuma endirilmişdir. Dövlət iqtisadiyyatı elmi əsaslarla idarə etməyə çalışır. Bu elmi əsaslar özü hələ tam formalaşmamışdır. Onu istehsal sahəsində çalışan bütün adamlara, geniş xalq kütlələrinə çatdırmaq isə daha çətin bir vəzifədir. Əgər belədirsə, onda ictimai psixologiyanın real vəziyyəti ilə də hesablaşmaq lazım gəlir. Elm qlobal hadisədir. Hər yerdə, hamı üçün vahid bir elm var. İstehsal müəssisələri isə konkretir, özünəməxsus xüsusi şəraitə malikdir. Burada sosial mühit də, mənəvi iqlim də özünəməxsus ola bilər. Deməli, elmin praktik tətbiqi hadisəsi hansı pillədə isə yenidən cəmiyyət miqyasından fərdi miqyasa enir, fərdin düşüncə tərzini, biliyi, fiziki imkanları, əməli iş qabiliyyəti ilə səciyyələnir. Elmi-texniki tərəqqi

insandan başlanır, insanla da qurtarır. İstər-istə- məz sual ortaya çıxır ki, bu prosesin başlanğıcında və sonundakı insanlar bir-birindən nə ilə və hansı istiqamətdə fərqlənirlər? Bunlardan hansı elmi-texniki tərəqqinin təsirinə daha çox məruz qalır? Bu prosesdə iştirak edənlər nə qazanır və nə itirirlər? Elmi-texniki tərəqqi prosesində insan öz fiziki və əqli qabiliyyətini həm bilavasitə, həm də süni vasitələrlə təkmilləşdirmək imkanı əldə edir. Əgər təbiət qüvvələrindən istifadə insanın maddi güc və qüdrətini artırarsa, müasir kibernetikanın nailiyyətləri insanın intellektual imkanlarını geniş- ləndirir. Hər iki qabiliyyətin sayəsində insanın əməli iş imkanları da artır və obyektiv gerçəkliyi, təbiəti məqsədəuyğun surətdə dəyişdirmək üçün daha böyük perspektivlər açılır.

Bütün deyilənlərə yekun olaraq, düşünürəm ki, hər hansı bir cəmiyyətdə tərəqqinin nə dərəcədə olub olmamasını aşağıdakı üç, qarşılıqlı əlaqədə mövcud olan əlamətlərlə, şərtlərlə müəyyənləşdirmək olar:

1. insanların fiziki sağlamlığı; Cəmiyyətdə gedən proseslərin insanların fiziki sağlamlığına get – gedə necə təsir etməsi;
2. İnsanların mənəvi zənginliyi; Cəmiyyətdə gedən proseslərin insanların mənəvi zənginliyinin dəyişməsinə get – gedə necə təsir etməsi;
3. İnsanlarda yaradıcı əməyə tələbatın artması;

Hər bir sosial qrupun, şəxsin öz potensialına, peşəsinə uyğun olaraq öz sahəsində daha effektiv fəaliyyət göstərməsinə tələbatının artması, öz missiyasını dərk edərək ona nə dərəcədə əməl etməsi;

Cəmiyyətdə gedən proseslər bu əlamətlərin yaranmasına kömək edərsə cəmiyyət tərəqqi yolundadır. Əgər bu əlamətlərin, şərtlərin hər hansı biri pozulursa cəmiyyətdə tərəqqi üçün təhlükə yaranmışdır, yaxud da heç tətəqqidən söhbət gedə bilməz.

Əgər bütün şərtlər pozulursa o zaman həyacan təbili çalınmalıdır.

Diqqətlə fikir verilsə bu şərtlərin hər birinin, bir başa insanın mahiyyətindən doğduğunu, insana öz missiyasını yerinə yetirməyə kömək etdiyini görmək olar. Bu şərtlər həm də olduqca təbii şərtlərdir. Təsəvvür edin, hər hansı bir valideyni, öz körpəsini böyüdərkən həyatda hər şeydən əvvəl ona nə arzulayır? O hər şeydən əvvəl bu üç əlaməti arzulayır. İstəyir ki, övladı böyüyəndə: 1) sağlam olsun; 2) mənaviyyətli, şəxsiyyətli insan olsun; 3) onun cəmiyyətdə könül verdiyi, problemlərini həll edə biləcək, yaxşı bir işi olsun. (bu yaxşının meyarları cəmiyyətin, insanın xarakterindən asılı olaraq dəyişə bilər.)

9.5. ETT-in regional idarə edilməsi formaları

Elmi-texniki tərəqqinin nəliyyətləri istehsalata yeniliklər formasında tətbiq edilir ki, buna innovasiya deyilir. Ancaq ixtiraların az bir hissəsi yeniliklər şəkilində reallaşır və onlar texnika və texnologiyada istehsalın və idarəetmənin təşkilində keyfiyyət dəyişikliklərinə səbəb olur.

Regional idarəetmədə İnnovasiya prosesi hər şeydən öncə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur.

- yeni növ məhsulun mənimsənilməsi və buraxılan məhsulun modelləşdirilməsi;
- yeni maşın, avadanlıq və materialların istehsalata tətbiqi;
- istehsal təşkili və idarəetmənin mütərəqqi metodları, vasitələri və qaydalarının tətbiqi

Innovasiyanın texniki, iqtisadi və sosial nəticələri aşağıdakılardan ibarətdir:

- məhsulun çeşidi təzələnir və rəqabət qabiliyyəti yüksəlir, əhalinin artan tələbatının ödənilməsinə imkan verir;

- istehsalın səmərəliliyi yüksəlir, mövcut resursların qənaətlə istifadə olunması, istehsal xərclərinin azalmasına mənfəətin artmasına səbəb olur.
- yeniliklər əhəmiyyətli sosial nəticələrlə səciyyələnir.

Innovasiya nəzəriyyəsinin ilk banisi Avstriya iqtisadçısı İ. Şumpeter olub. Sonradan bu nəzəriyyə Almaniya iqtisadçısı Q. Menil, sovet iqtisadçılarından akademik A.İ. Ançiskin, professor L.S. Boryutin, professor Y.V. Yakovlev və başqaları tərəfindən inkişaf etdirilmişdir.

Sənaye müəssisələrinin elmi-texniki tərəqqinin son nəticələri əsasında modernləşdirilməsi, müxtəlif texnologiyaların tətbiqi, bazarda amansız rəqabətə davam gətirə bilən yüksək keyfiyyətli məhsul istehsalının artırılması innovasiya sahibkarlığın inkişafından daha çox asılı olacaqdır. Innovasiya sferasında istehsalçı spektiv tələbatının tədqiq qiymətləndirilməsi müxtəlif texnologiyasından istifadə olunmasında istehlakçılara kömək göstərilməsi və s. məsələlər araşdırılmalıdır.

Innovasiya prosesi qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün çoxlu qeyri-müəyyən yolların və yüksək riskin olması iqtisadi münasibətlərin mövcud olduğu sferada gərginliyin aradan qaldırılması və innovasiya prosesinin bilavasitə iştirakçıların mənafeələrini qorumaq zərurəti ilə səciyyələnir.

Innovasiya sahibkarlığın təşkil formalarından biri də vencur biznesidir. O, iqtisadi ədəbiyyatda riskli biznes kimi işlədilir və texnoloji yenilik formalarından biri sayılır. Vencur forması yeni texnologiyanın və məhsulun işlənilib hazırlanması və tətbiqi ilə məşğul olan, gəliri irəliçədən məlum olmayan yeni kapital qoyuluşu risk tələb edən elmi texniki kommersiya firmasıdır.

Hər bir kiçik innovasiya biznesi maddi və maliyyə resurslarının məhdudluğu və elmi texniki bazanın zənginliyini hiss edir. Buna görə də ABŞ- da kiçik innovasiya biznesinə dövlət köməyi haqqında kompleks

proqram hazırlanır və həyata keçirilir. Onun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, innovasiya forması öz ideyasını investorların, güzəştli qiymətlə aldığı səhmlərin əvəzinə verdiyi vəsaitin köməyi ilə reallaşdırır.

Bütün bunlar Azərbaycan vencur biznesinin yaradılması zərurətinin və onun innovasiya sahibkarlığının gələcək inkişafında katalizator rolunu oynayacağını əyani sübut edir.

Elmi-texniki potensial dedikdə:

- 1) müəssəsin sərəncamında olan elmi-texniki mərkəzlərin, texniki və texnoloji şöbələrin, layihə-konstruktor bürolarının sayı, tərkibi
 - 2) Onlarda çalışan işçilərin-mütəxəssislərin miqdarı
 - 3) məhsul buraxılışının ümumi həcmində elmi-tədqiqat və konstruktor-sınaq işlərinin yerinə yetrilməsinə çəkilən xərclərin xüsusi çəkisi
 - 4) müəssəsin istehsal əsas fondlarının tərkibində onun elmi-tədqiqat təşkilatlarına məxsus istehsal əsas fondların payı
 - 5) Elmi işçilərin-mütəxəssislərin fondla silahlanma dərəcəsi və s.
- Nəzərdə tutulur.

Elmi-texniki potensialın inkişafı və ondan səmərəli istifadə elmi-texniki tərəqqinin sürətləndirilməsinin, elmi-tədqiqat və konstruktor-sınaq işlərinin intensivləşdirilməsinin,

«elm-texnika-istehsal» tsiklinin qısaldılmasının mühüm şərtidir. Müəssəsin elmi-texniki potensialının səviyyəsini müəyyən etmək üçün istehsalın elmtutumlu və elmi-tədqiqat işlərinin fondla silahlanma əmsallarından, elmi-tədqiqat və konstruktor-sınaq işləri ilə məşğul olan işçilərin xüsusi çəkisindən və s. istifadə edilir.

İnnovasiya prosesi hər şeydən öncə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur.

- yeni növ məhsulun mənimsənilməsi və buraxılan məhsulun modelləşdirilməsi;
- yeni maşın, avadanlıq və materialların istehsalata tətbiqi;
- istehsal təşkili və idarəetmənin mütərəqqi metodları, vasitələri və qaydalarının tətbiqi
- İnnovasiyanın texniki, iqtisadi və sosial nəticələri aşağıdakılardan ibarətdir:
- məhsulun çeşidi təzələnir və rəqabət qabiliyyəti yüksəlir, əhalinin artan tələbatının ödənilməsinə imkan verir;
- istehsalın səmərəliliyi yüksəlir, mövcut resursların qənaətlə istifadə olunması, istehsal xərclərinin azalmasına mənfəətin artmasına səbəb olur.
- yeniliklər əhəmiyyətli sosial nəticələrlə səciyyələnir.